

11/7

Puritanskt månggifte

Mormonsk bröllopsceremoni. Ur "An Englishwoman in Utah" av Fanny Stenhouse (1880).

EN AMERIKANSK sociolog, Kimball Young, har under den missledande skämtsamma titeln *Isn't one wife enough* (Henry Holt, 6 dollar) publicerat en vetenskaplig undersökning över en av den moderna historiens stora kuriositeter: månggifte sådant det praktiserades av mormonerna i Utah under omkring fyrtio år (1852—1890). Han har gått igenom ett omfattande material i form av offentliga handlingar, tidningar och dagböcker, och vidare har han genom personliga intervjuer fått uppgifter om ungefär 75 familjer av polygam typ. Det var hög tid att en sådan utredning gjordes; de personer som levat i månggifte eller i polygama familjer är redan nu få och gamla.

Då mormonernas profet Joseph Smith i hemlighet började praktisera månggifte för egen räkning och därefter genom en av sina gudomliga uppenbarelser gjorde en dogm av praktiken kan man inte betvivla att hans egen sexuella livaktighet var den drivande kraften. Men då månggifte år 1852 öppet proklamerades av efterträdaren Brigham Young, sedan mormonerna vunnit en fristad i Utah, var det inte bara i religionens utan också i den moraliska puritanismens tecken. Det hör till det mest intressanta i företeelsen: månggifte uppstod i en puritansk miljö och motiverades till väsentlig del av kravet på den köttliga lustans övervinande. De mormonska apostlarna med sina talrika hustrur var åtminstone principiellt inga libertiner; de förkastade lika ivrigt romantisk kärlek och erotisk njutningslystnad. "Jag förenar nästan dagligen unga flickor med män av ålder och erfarenhet",

förklarade Brigham. "Älska edra plikter, systrar. Er plikt är att föda barn i Guds namn... så att ni kan få hedern att bli mödrar åt stora och goda män, kungar, furstar och potentater, som skall leva på jorden och styra folken... Oroa ni er genom att fundera på om er man älskar er eller inte? Jag skulle inte bry mig om den saken, utan i mitt hjärtas glädje ropa 'Jag har fått en man från Herren, Halleluja, jag är mor och har fött en avbild av Gud'."

De religiösa föreställningar som uppbar månggifte antyds i dess ord. Gud som en gång varit en människa, men avancerat till världshärskare, hade avlat otaliga själar eller andar som väntade på att utrustas med kroppar och komma till jorden. Det gällde att så snabbt som möjligt lösa detta himmelska befolkningsproblem. Medlet var barnalstring i största möjliga skala; inga kvinnor borde vara ogifta, och de gifta borde ha barn så ofta som möjligt. En del andar var bättre än andra, och för dem var plikten att vid ankomsten till jorden avla barn särskilt bjudande; mormonerna ("de sista dagarnas heliga") och främst de ledande bland dem bildade denna grupp. Genom att gifta sig med många kvinnor och förlösa många själar kunde en man kvalificera sig för att i det tredje livet — efter den jordiska döden — bli en gud med en ny jord att härska över; Gud skapade nämligen efter hand nya planeter som furstendömen åt de förtjänta. "Som mannen är, var en gång Gud; som Gud är, kan mannen bli."

Denna lära kan betraktas som ett av de mest fantastiska uttryck framstegstanken fått i historien. Den står emellertid i sin sammanblandning av det jordiska framsteget och den himmelska saligheten inte alldeles ensam; nyare undersökningar har visat att den religiösa och den världsliga utopismen flöt ihop i teologiska spekulationer på 1600- och 1700-talen. Och i extrema uttryck för den sekulariserade framstegsteorin möter liknande förhoppningar. Människorna skall bli "herrar över naturens krafter", skrev Winwood Reade 1872; "de själva blir solsystemens arkitekter, världarnas byggmästare,

Människan blir fullkomlig, hon blir skapare; hon blir därför vad de okunniga dyrkar som Gud". I våra dagar kan ett slags parallellt påträffas i tron på de obegränsade tekniska möjligheterna; den engelske forskaren Haldane talar om att människorna skall "lyckas kolonisera åtminstone några av planeterna i vårt system och slutligen de planeter, om sådana finnas, som rör sig kring andra stjärnor än vår sol".

Mormonernas lära kan ställas i relation till framstegsidén, men också till den speciella miljö i vilken de framträdde. Den amerikanska kontinent som vid denna tid helt öppnades för pionjärer lockade till drömmar om en obegränsad expansion. Malthus pessimistiska prognoser om befolkningsutvecklingen vann ingen anklang inom de generationer av amerikaner som i befolkandet och utnyttjandet av Västerens vidder såg nationens "uppenbara be-

Mormonernas liv har genom tiderna varit ett tacksamt motiv för amerikanska skämttecknare. Ovan en historiemålning ur New Yorker 1946; en agent söker förmå Brigham Young att teckna världens första gruppförsäkring.

stämmelse". Mormonernas upprepade flyttningar väster ut ägde rum just vid den tid då denna optimism och expansionism slog ut i de väldiga erövringarna från Mexiko.

En rad sekundära motiveringar för månggiften kom emellertid till användning. Man hänvisade till det gamla testamentets berättelser; Abraham och Jakob omtalades som mönster. Jesus ansågs ha levat i månggifte med de kvinnor som nämns i evangelierna. Med rätta påstods att månggifte var tillämpligt och vanligt i större delen av världen, och härav drogs slutsatsen att det var den bästa äktenskapsformen. Den moraliska synpunkten framhävdes starkt; lösa förbindelser och prostitution fördömdes, och sådant kunde, sades det, undvikas blott genom månggifte (här erkändes alltså indirekt att det sexuella motivet var av vikt). Att en man var berättigad att ha flera hustrur medan tanken att en kvinna skulle ha flera män var avskyvärd, förklarades med att mannens barnalstringsförmåga var praktiskt taget obegränsad och att de manliga "instinkterna" var polygama. "Mannen är utrustad med polygama egenskaper och kvinnorna med monogama... Detta beror på egenskaper hos mannen som gör det möjligt för honom att helt förena sig med mer än en kvinna. Kvinnan är inte utrustad på samma sätt. Hon kan till en viss grad älska flera män, men hon kan inte helt förena sig med mer än en man."

I varje fall utgjorde kvinnorna ett slags andra klassens medborgare. De kunde vinna salighet blott genom giftermål, gudar kunde de aldrig bli, från det prästerskap som styrde mormonsamhället var de uteslutna. Att föda barn och lyda sin man var kvinnans främsta plikter; denna uppfattning var vid denna tid inte egenartad, men mormonerna drev den med ovanlig intensitet.

Som en konsekvens av lärans grundsatsar uppstod äktenskap av tre slag. Det ordinära var att gifta sig "för tiden och evigheten"; hustrun blev i detta fall anknuten till mannen även i livet efter detta. Man kunde också

gifta sig blott "för tiden"; en änka som redan var gift för evigheten fick på detta sätt möjlighet att bli omgift. Slutligen var ett äktenskap "endast" "för evigheten" tillåtet; en man kunde på detta sätt ta sig an en redan avliden kvinna. Då en gift man tog en ny hustru borde den eller de föregående hustrurna assistera.

Hur var månggiften i praktiken? At denna fråga ägnar Young detaljerade undersökningar, som på några punkter ger resultat av mera allmänt intresse. Det viktigaste konstaterandet är att månggiften alltid var ganska sällsynt. Kvinnorna tycks bland mormonerna ha varit ungefär lika många som männen, medan i regel männen vida övervägde kvinnorna i antal i Västerens nybyggarsamhället; kvinnornas talrikhet i Utah berodde på att mormonmissionärerna särskilt vände sig till kvinnor. Men självfallet kunde en enda en av mannen ha flera hustrur. Young beräknar att månggifte praktiserades av omkring en sjättedel. De andliga och världsliga ledarna, profeten och apostlarna, hade i regel flera tiotal hustrur. Över huvud var månggifte nästan genomgående ett tecken på god ekonomisk ställning. Vanligen tycks detta ha berott på att de förmögna kunde försörja flera hustrur; i en del fall torde en fattig karl genom skickligt utnyttjande av sina hustrurs arbetskraft ha blivit välbärgad. Med denna månggiftes struktur följer att unga flickor ofta gifte sig med äldre, förmögna män; äldre kvinnor blev i angreppen mot mormonerna inte utan skäl det typiska för polygami.

Young understryker starkt att de flesta utan svårighet fann sig till rätta. Man trodde passionerat på den stora "principens" helighet, vilket väl delvis förklarar av att de klienter som vanns på missionsresorna i Amerika, Skandinavien och England tillhörde de mest obildade folkgrupperna. Det förekom att hustrur bad sin man att gifta sig med flera kvinnor för att på detta sätt tryggas sin karriär i livet efter den jordiska döden; det hände att en man vars enda hustru var svårt sjuk lovade Gud att om hon blev frisk ta en ytterligare hustru för att bättre fylla sin plikt som barnalstrare. Ibland levde mannen och hustrurna i ett gemensamt hushåll, med måltider för 40-50 personer; i andra fall bodde varje familj av hustru och barn i ett särskilt hus eller ett par avdelade rum och träffades mindre regelbundet. Mera pedantiska eller pliktrogna män låg i tur och ordning hos de skilda hustrurna. Den sexuella aktiviteten begränsades av den systematiska barnproduktionen; hustrurnas konkurrens i detta hänseende hör till månggiften bisarra konsekvenser.

En rad konflikter och tragedier skymtar också i Youngs undersökning: hustrur som var förtvivlade då männen gifte sig på nytt, strider mellan hustrurna om mannens ynness, unga flickor som förmåddes att utöka de rika och heliga människens kvinnohjord, unga

Olämplig inbjudan — ovälkommen visit

"Alla hederliga, alla bildade människors avsky... för ständerättens, Sibirienförvisningarnas och fängelsetortyrrens regim följer som en demon den ryska eskaderns färd." Orden stod att läsa i det socialdemokratiska huvudorganet (Social-Demokraten, nu Morgon-Tidningen) för nästan jämnt fyrtio år sedan, den 26 juni 1909. Anledningen var att den ryske tsaren med en rysk eskader besökte Stockholm. I samma tidningsnummer skrev Hjalmar Branting en artikel fylld av indignation över det ryska besöket. Han erinrade om de uppgifter rörande domar och övergrepp som en medlem av den ryska riksdagen (duman) något tidigare dragit fram i en debatt. Hundratal tidningsmän hade dömts till fängelse för kritik av regimen, universitetens självstyrelse hade inskränkts, ett stort antal personer hade på administrativ väg berövats sin frihet, i några fall hade bekännelser frampressats genom tortyr; dödsdomarna och frihetsstraffen för revolutionär propaganda var talrika. "Så ser tsarens rike ut inuti", slutade Branting. "Och i middag skall på kunglig befallning svenska trupper defilera för dess härskare, och vänskaplig hyllning skall framföras i officiella skåtal. Sveriges ära och värdighet..."

Av en rad stickprov att döma var dessa uttalanden representativa för hela den socialdemokratiska pressen; liberala tidningar antydde i mjukare ton en liknande hållning. Ett stort antal protestmöten anordnades runt om i landet av det socialdemokratiska partiet. "Det är den svenska socialdemokratin, som... varit tolk för det svenska folkets stora flertal", skrev Ny Tid. "Varje behjärtad västerlänning känner en djup indignation mot alla ryssars förtryckare och ägnar det ryska folket sitt djupaste medlidande och sitt livligaste medkännande", heter det i Arbetet. Endast några högertidningar föll tillbaka på de vid dylika tillfällen brukliga fraserna om det "under lyckliga auspicer inledda furstebesöket", som borde "öka känslan av ömsesidiga intressen" (Svenska Dagbladet under rubriken "Våra handelsförbindelser med tsarriket") och om de vänliga tankar som "böra besjåla Sveriges folk, då det hälsar det ryska kejsarparet hjärtligt välkommet" (Stockholms Dagblad).

Man erinrade i den demokratiska pressen (till vilken högerpressen då ej hörde) om det ohyggliga förtrycket i Ryssland. Enligt en i flera tidningar citerad uppgift skul-

le under åren 1905—1908 (revolutionströrelsens år) 4.002 dödsdomar ha avkunnats, av vilka 2.118 verkstälts; i fängelse skulle sitta 181.137 personer, "oberäknat de 74.000 personer som förvisats till Sibirien och Ishavstrakterna". Till denna bild av terrorismen knöts förhoppningar om ett framtida fritt och lyckligt Ryssland. "Ett fritt Ryssland blir en gång förvisso en huvudfaktor i världsutvecklingen, politiskt och socialt ej mindre än ekonomiskt och kulturellt" (Göteborgs Handelstidning). "Ej underligt således, om vi som människovänner och européer uttala vår förhoppning om en bättre framtid för Rysslands folk, vårt hopp att inom kort personlig rättssäkerhet, bildning och välmåga må sprida sig bland våra förtryckta ryska bröder" (Arbetet).

Vi vet nu hur det gick. Det tsarrike som fördömdes var fruktansvärt i sin grymhet, och dock verkar det nästan idylliskt i jämförelse med samtidens tyranni. Branting citerade en politikers anklagelser mot regimen i duman. Hur fantastisk är inte tanken att en ledamot i Sovjetrepresentationen skulle yttra kritiska ord? Branting talade om de många tidningsmän som dömts; att en tidningsman i den statsdirigerade kommunistpressen

nu skulle skriva något mot regeringen är otänkbart. Självstyrelse för ryska universitet — själva uttrycket verkar komiskt och makabert. Frihetsberövanden på administrativ väg, frampressanden av bekännelser genom tortyr — det är i samtidens Ryssland något så självfallet och vanligt att man knappast längre talar om det. Till och med siffrorna, de precisa siffrorna, på dödsdomar och förvisningar ger ett intryck av mildhet i jämförelse med dagens väldiga och osäkra tal. Domarna har blivit hundrafalt eller tusenfalt flera, trots att det nu inte är fråga om ett land i uppror, utan om ett förtryck så perfekt att det för tanken på dödens stillhet. 74.000 i Sibirien, nu gissas det på åtta, tio eller femton miljoner slavarbetare.

I detta läge anser den svenska regeringen det i sin ordning att genom utrikesministerns besök i Moskva och den ryska eskaderns inbjudan till Stockholm visa att den står fjärran från varje avståndstagande, varje motvilja, varje indignation, att den svenska socialdemokratin nu har nått den totala "realismen". Detta sker sedan ryssarna bortrövat en svensk diplomat och vägrat upplysningar om hans öde — och två år efter det ryske militär nedskjutit svenska flygplan och svenska medborgare på fritt område utanför den ryska kusten och den ryska regeringen vägrat erkänna, upprättelse och skadestånd. Då sades det att Sverige skulle fullfölja sin strävan att få sin obestridliga rätt erkänd; nu uppvaktar hr Undén i Moskva, och svenska militärer och myndigheter hålls den ryska eskadern välkommen. "Sveriges ära och värdighet..."

män som var förbittrade över att jämnåriga kvinnor bortsnappades av gamla män. Bernard Shaws ord att en kvinna föredrar "en tiöndel av en första klassens karl framför den exklusiva besittningen av en tredje klassens karl" tycks i stort sett ha besannats, om man med skilda "klasser" menar skilda förmögenhetsgrupper.

Mormonerna fick länge vara i fred; Utah låg långt borta, och unionsregeringen hade angelägnare uppgifter att lösa. Men efter inbördeskriget kom steg för steg en lagstiftning som gjorde månggifvet omöjligt. År 1890 böjde sig mormonkyrkan och avskaffade i princip polygami. En del ivrigt troende fortsatte att praktisera det "himmelska" äktenskapet i dess fulländade form, men efter ett par årtionden var denna centrala princip i mormonreligionen övergiven av alla.

HERBERT TINGSTEN